

УДК: 140.8:821.161.2

МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ ТА КАЗИМИР ТВАРДОВСЬКИЙ: НА ПЕРЕТИНІ ЛІТЕРАТУРИ І ФІЛОСОФІЇ

О.А. Гончаренко, канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Відомий польський дослідник Львівсько-Варшавської школи Ян Воленський у своїй праці «Львівсько-Варшавська філософська школа» (Варшава, 1985) висловив переконаність у домінуючій ролі філософської традиції її засновника – Казимира Твардовського – у польській філософії і культурі першої половини ХХ століття. Але так як Львів того періоду був містом полінаціональним й слухачами лекцій Твардовського і його учнів поряд з польськими студентами були студенти українські, про що докладно у своїй праці «Українські філософи у Львівсько-Варшавській школі» (Варшава, 2014) написав український історіософ Степан Іваник, то важливим є принаймні зважання під час аналізу певних українських витворів львівської субкультури на присутність у ній традиції Львівсько-Варшавської школи. Власне, такого «оприявлення» потребує творчість відомого літературознавця, літературного критика та перекладача Михайла Рудницького – українського слухача циклу філософських курсів Казимира Твардовського.

Ключові слова: Михайло Рудницький; Казимир Твардовський; література; філософія.

Творчість українського літературознавця, літературного критика, письменника та перекладача Михайла Рудницького (1889-1975) є особливою тим, що з одного боку його праці зайняли гідне місце в українській естетиці, а з іншого боку – вони залишаються не до кінця осмисленими та зрозумілими, зумовлюючи досить часте їх контрверсійне прочитання, супроводжуване як схвальними оцінками, так і гострими звинувачуваннями й безпідставними закидами. Так, Олег Баган, автор передмови сучасного видання праць Рудницького *Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»?* (2009), твердить, що сила українського літературного критика «в умінні зацікавлювати літературою, відкривати її несподівані й маловідомі грані, демонструвати майстерність фахового аналізу художнього твору і постаті митця» [1, с. 11], і водночас він попереджає читача про вдавання автора до «перебільшень, перекручень фактів, до геть тенденційних оцінок, фантазувань» [1, с. 25]. Видається, що найбільш «перепало» Рудницькому від літературних критиків за ідею безсвітоглядності письменника, сприйняту ними

як поширення «безідейності» [2, с. 257] та центральний удар «по силі й витривалості національної культури» [1, с. 25]. На час творчого злету Рудницького у Львові подібні думки у цьому ж місті висловлювала ще одна людина – Казимир Твардовський (1866-1938), засновник Львівсько-Варшавської школи. Саме Твардовський був виразником ідеї безсвітоглядності філософа, від якого він вимагав залишення своїх світоглядних переконань за межами дослідницької праці. Якщо зважити на те, що Рудницький студіював філософію у Львівському університеті в час витворення її довкола постаті Твардовського [8, с. 39], то беззаперечною виглядає доцільність виявлення впливу польського філософа на творчість українського літературного критика, а відтак, потреба її переосмислення.

У своїх працях Рудницький констатував про безсумнівне спрощення українськими письменниками кінця XIX – початку XX століття мети літературного твору з одного боку до виключення із нього проблеми єдності людини зі світом, а з іншого – до перетворення його на дидактичний, виховний засіб. Гостро відчуваючи глибокий провінціалізм тогочасної української літератури, він наголошував на необхідності її діалогу із західноєвропейською літературою.

Мету літератури Рудницький вбачав у заспокоєнні духовних потреб читача, які є різноманітними, наскрізно індивідуальними, і які не можна покрити теоріями про різні суспільні та моральні обов'язки письменника. Література – це світ творчої уяви письменника, не притьмарений будь-якими його власними раціональними вподобаннями. Мета письменника – передати те, чим він живе, як людина, – передати свій духовний світ, розпорошений на конфлікти, невдачі, мрії, примхи, ідеали, буденні людські «перемоги», пристрасті, звички тощо.

Творчій індивідуальності письменника Рудницький протиставив потребу графомана в оригінальності, спричинену його бажанням втечі від власної банальності притаїти порожнечу свого *я* перед читачем. Тому із факту, що кожний творчий письменник є оригінальним, літературознавець виводив небезпечність висновку про те, що кожна оригінальність є творчістю. Великий

письменник, доводив Рудницький, не приносить у літературний твір форм, в які вливає свої думки та враження, наче у глек; він приносить у твір дещо глибше та більш творче – вразливість, темперамент, почуття взаємин між словом і переживаннями – *ідеї*, висловлені у *якнайяснішій* та *найпростішій формі*. Найціннішим у літературному творі літературознавець вважав *невисловлене* письменником, полишене для читача як натяк на його *охоплення, дописання та зрозуміння*.

Рудницький наголошував на тому, що письменник не мусить мати світогляд, оскільки з моменту проведення у своїх літературних творах загальнофілософських, суспільних чи виховних ідей, він потрапляє у ту царину, де уява не має під собою ґрунту – у метафізику. Письменник без світогляду вартий, на думку літературного критика, стільки, скільки всі ті, хто його не мав, коли писав поезії, повісті і драми та долучався до того, що люди починали розуміти трохи краще *інших* та *життя*. Рудницький не заперечував, що письменник повинен боротися за світогляд, тому що, власне, саме ці його змагання за ясні ідеї та за неясні (з філософського погляду) переконання, надають не одному творові динаміки, сили та виразності, але наявність світогляду та його пошуки він вважав двома різними психологічними станами. Письменник, для якого світогляд є головною основою праці, рідко коли може оминати тенденції повчальності, а дидактика – це єдиний нелітературний рід літератури; письменник, який має справжній світогляд, тобто вміє творити світ з ідей, а не із вражень та переживань, пише не поезії чи оповідання, а соціологічні, філософські чи релігійні студії. Натомість, письменник, який шукає цікавих явищ життя й зупиняється перед ними у здивуванні, відтворює лише власні сумніви, пориви і шукання. Життя відкриває перед таким письменником лише один свій вияв, надто складний для ясного зрозуміння, і тому, як чутливий митець, він намагається стриматися від загальних висновків про нього.

Рудницький заперечував можливість осягнення літературного твору у гармонії його ідеї та форми. «Уся сила твору – стверджував літературознавець, –

у враженнях, які він залишає на нас під час спільної мандрівки, й у споминах, коли розстаємось із ними» [4, с. 47]. Кожен твір уявлявся Рудницькому краєвидом, містом, країною, що пробуджують у читача потребу відновлювати спогади про себе так довго, як довго він не забуває про нього. Кожен письменник уявлявся йому людиною, з якою читач щойно зустрівся. З-поміж цих людей літературний критик вирізняв випадкових знайомих, принагідних, величних, офіційних, байдужих, щоденних прохожан, тимчасових та досмертних друзів, людей, яких читач прагне мати за своїх друзів та учителів. Вибір читача серед цієї безлічі зустрічей – випадкових і свідомих, підготовлених чи несподіваних – наскрізь індивідуальний. Ніякі підручники з психології, логіки, історії, медицини не стануть у нагоді читачеві для витворення ним системи, на основі якої він би зміг «посортувати» письменників та пояснити, чому саме одні йому до вподоби, ближчі та цінніші, аніж інші.

На цій підставі продуктивною Рудницький вважав лише наукову літературну критику, в основі якої лежить філософія. Адже саме філософію обходить питання цінності, з якою якнайтісніше пов'язана оцінка літературного твору. В атмосфері ж, філософськи й культурно не підготовленій, оцінка літературного твору зводиться до ідеологічних та особистих симпатій.

Літературознавець полемізував із позицією тогочасних літературних критиків, що «критика стає об'єктивною, коли є науковою, і що є єдино творчою, коли є суб'єктивною» [6, с. 391]. Питання про об'єктивну та суб'єктивну міру цінності літературного твору він вирішував на підставі аналізу поняття «науковий». Небажані наслідки вживання терміну «науковий» до літературної критики Рудницький пояснював його нерозумінням. Перше нерозуміння впливало з двозначності вживання цього терміну: у значенні науки як царини окремих досліджень природи і людини та у значенні навчального предмету, якого можна кого-небудь навчити. Друге нерозуміння виникало з надання критиками літератури терміну «науковий» престижу «якоїсь надособистої вартості» [6, с. 393]. Посилувала позицію Рудницького у

вирішенні цього питання виключеність творчої праці із обсягу наукових студій у царині української літератури, що перетворювала їх на археологічні, мумійні дослідження. За таких обставин об'єктивний підхід позбавляв, на думку літературного критика, українські літературні дослідження життєвості, натомість суб'єктивний підхід робив їх тереном особистого світогляду.

За зразок науки для досліджень літературної творчості Рудницький обрав проміжний розв'язок: між суб'єктивністю та об'єктивністю. Такий зразок був витворений ним на основі аналізу історичного поняття філософії. В історії філософії Рудницький виокремлював моменти «безоглядного довір'я до метафізики, незалежної від методів точних наук, і повного її банкрутства, коли філософи вважали єдиною підставою розвитку філософських ідей методи точних наук» [6, с. 394]. Проте зразком наукової критики літератури він обрав сучасне європейське розуміння терміну «науки», відповідно до якого поняття об'єктивності як понадособистісної міри не суперечить суб'єктивній творчості дослідника.

Позбавити літературну критику довільності Рудницький пропонував за допомогою методу, аналогічного до методу природничих наук. На прикладі наукових студій з історії літературознавець доводив, що за умови використання одного й того самого методу дослідження, історики не дадуть ніколи тієї самої картини подій, оскільки ідея розвитку як міра цінності людей, справ, суспільних змін і т.д. визначає кожному з них окремий напрям та зміст праці. Тому він не ототожнював поняття «об'єктивність» і «науковість», оскільки вважав їх різними не тільки у різних царинах дослідження природи і людини, але навіть у працях різних учених і митців. Найбільшою та єдиною цінністю у царині літературної критики Рудницький визнавав індивідуальну творчість.

Звернення Рудницького до досягнень сучасної психології та філософії зумовили його переконаність у тому, що основною рисою мистецької творчості є оригінальність індивідуальних переживань та їх відтворення у своєрідній формі, не подібній до інших, а, отже, основою усіх засобів оцінки літературної творчості є також міра таланту, вразливості та смаку самого літературного

критика. Літературний критик має намагатися роз'яснити, розплутати, оприявнити таємне порозуміння між світом уяви талановитого письменника і сотнями, тисячами, мільйонами людей, які сприймають його твір й тим самим підтверджують той факт, що існує щось спільне між ними – *загальні ідеї* [5, с. 444].

Рудницький заперечував можливість теоретичного доведення цінності літературного твору, оскільки не вірив у можливість визначення краси. Літературні твори він мислив змальовуванням настільки розбіжних сил людської психології, що їх важко «звести до однієї сили у формі якогось найвищого ідеалу» [3, с. 352]. «Краса, – твердив літературознавець, – втілюється в усі можливі форми, в яких кожний із нас може віднаходити всі можливі ідеї, а проте всі ці ідеї не дають нам змоги з'ясувати, які «внутрішні» прикмети людини або твору рішають про його вплив зовнішніми рисами, доступними для наших почуттів і нашої уяви» [7, с. 427]. А так як багатоманіття засобів поетичного вислову зумовлює багатоманіття родів краси, то краса літературного твору, вважав Рудницький, – це справа смаку, єдиним способом оцінювання якої є порівнювання між собою якнайбільшої кількості її родів.

Відповідно до такого розуміння краси, літературний критик протистояв оцінюванню літературного твору на підставі його загальних характерних рис, що б засвідчило його належність до відомих літературних напрямів: модернізму, імпресіонізму, символізму, футуризму, неокласицизму та ще десятка інших *-ізмів*. Така «об'єктивна» літературна критика, на думку Рудницького, з одного боку, маючи на меті підготувати читача до розуміння якогось нового літературного явища, нехтує його сутнісними ознаками й відкидає його, не зрозумівши його цінності, а з іншого – віддаляє читача від розуміння твору, який завдячує своїми найкращими ознаками найбільш особистим рисам письменника, однозначним рисам його таланту та найглибшим переживанням.

Не викликає сумніву, що естетична концепція літературної творчості Рудницького визначена особливостями філософії Твардовського. Показовим щодо цього є утвердження українським літературознавцем опису духовного

світу письменника, його психології душі, метою літературного твору. Ця мета цілком відповідає постульованому польським вченим у філософії методу інтроспекції, внутрішнього досвіду, який єдиний, на його переконання, здатен дати знання про психічне життя людини [11, с. 7]. Разом із цим у концепції психології літературної творчості Рудницького спостерігається відсутність прагнення до узагальнення, яке виглядає неможливим для письменника з огляду наскрізно індивідуальних духовних потреб читача, що є суголосним із позицією Твардовського стосовно обраної ним методології у філософії – від одиничного до загального, яка передбачає недосяжність абсолютного знання [14, с. 466-467]. Турбота Рудницького про ясність літературного стилю, який відмовляє у творчості банальній втечі письменника від власного я, є відображенням вимоги ясного філософського стилю Твардовського, пов'язаного із чітким висловлюванням філософами своїх думок та уникненням ними непорозумінь [10, с. 203-205]. Також відомо, що Твардовський був виразником ідеї безсвітоглядності філософа [12, с. 22-23], відповідно, спростування нагальності світогляду для письменника стало провідною ідеєю естетичної концепції літературної творчості Рудницького. Відзначення Рудницьким недуги української літератури до надмірної загерметизованості, її провінційної спрямованості та просвітянської вузькості й прагнення ним у зв'язку із цим залучити її до діалогу із західноєвропейською літературою дотичні критичній оцінці Твардовським тогочасного становища польської філософії, зустріч і взаємодія якої із західноєвропейською філософією видавались йому вкрай необхідними передумовами виявлення та окреслення її національного обличчя [9, с. 1-3].

Від польського філософа український літературознавець перейняв також переконаність у необхідності унауковлення літературної критики на основі філософських наук, вісью яких є описова психологія, адже саме у психологізмі Твардовський вбачав гарантію науковості філософії [13, с. 20-25]. Помітним у естетичних працях Рудницького є застосування методу аналізу понять, який був визнаний Твардовським етичним постулатом наукової роботи. Рудницький,

подібно до Твардовського, був противником метафізичних спекуляцій. Наслідуючи свого вчителя філософії у вирішенні одвічної суперечності між об'єктивізмом та суб'єктивізмом, він, аналогічно до нього, прагнув уникнення мінімалістських обмежень у літературній критиці, обираючи внутрішній досвід вихідним пунктом досягнення об'єктивних результатів. Літературна критика, базуючись на психології, не ставала через це у Рудницького суб'єктивною чи відносною, навпаки, саме завдяки методу психології – інтроспекційному досвіду – вона уникала суб'єктивності та відносності. Красу український літературознавець мислив, як і істину польський філософ, лише одиничним твердженням. Через це очевидним є нівелювання Рудницьким літературних напрямів, які звужують пізнання літературного твору до ідентифікації його із певним *-ізмом*, відмовляючи у сприйнятті його неповторності.

Вважаємо, що порівняльна характеристика основних ідей естетичної концепції літературної творчості Рудницького та основних ідей концепції філософії Твардовського оприявнює не до кінця осмислені грані творчості українського критика та спонукає до їх перевідкриття у контексті української естетики. Розвиток літературним критиком власного бачення естетичного, через повсякдення якого літературний твір уявлявся йому оприявненням індивідуального і оригінального, а відтак – універсального і загального, спонукає до розуміння літератури як витвору творчої уяви письменника. Літературний твір – це вияв психології письменника, його емоцій, настроїв, почуттів; це вираз внутрішнього духовного світу письменника; це сповнена сумнівів, вагань та переживань, вразливість письменника, прибрана у форму слова. Саме *невловиме* у літературному творі залучає читача до діалогу із автором, безпосередньо впливаючи на його естетичне сприйняття і оцінювання. Неформалізоване бачення естетичного потребує філософського та психологічного підходу до літератури, що спонукатиме до виявлення меж між літературою та графоманією і дидактикою. Літературний твір не претендує на системність і об'єктивність, він не може бути також виразником суспільних ідеалів і національних ідей, він є пошуком-буттям творчої індивідуальності.

Немає сенсу зводити у літературі індивідуальне до загального, так як немає універсального підходу до пізнання індивідуальних письменницьких світів, краса має багато вимірів, значення має лише розуміння творчої індивідуальності письменника та його своєрідної чутливості. Все це спонукає до іншого способу розуміння літератури: безпосереднього сприйняття літературного твору, яке забезпечить осмислення читачем відчуття власної причетності до світу.

Література

1. Баган О. Корифей ліберальної літературної критики [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 3-26.
2. Гнатюк О. Відвага і страх [пер. з польськ. М. Боянівської], К.: Дух і Літера, 2015.
3. Рудницький М. Вплив суспільних ідей [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 347-355.
4. Рудницький М. Мета й метода [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 30-53.
5. Рудницький М. Між ідеєю і формою [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 436-446.
6. Рудницький М. Між наукою й індивідуальністю [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 389-401.
7. Рудницький М. Між словом і ділом [в:] Михайло Рудницький. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Що таке «Молода муза»? Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2009. – с. 422-429.
8. Ivanyk, S. Filozofowie ukraińscy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2014.
9. Twardowski K. Jeszcze słówko o filozofii narodowej polskiej, „Ruch Filozoficzny”, R. I, № 6, 1911. – s. 1-3.
10. Twardowski K. O jasnym i niejasnym stylu filozoficznym [w:] Kazimierz Twardowski. Rozprawy i artykuły filozoficzne, Lwów: Książnica-Atlas T.N.S.W, 1927. – s. 203-205.
11. Twardowski K. O metodzie psychologii. Przyczynek do metodologii porównawczej badań naukowych, Warszawa, 1910.
12. Twardowski K. Przemówienie, wygłoszone na odchodzie dwudziestopięciolecia Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie dnia 12. lutego 1929, Lwów, 1929.
13. Twardowski K. Psychologia wobec fizjologii i filozofii [w:] Kazimierz Twardowski. Rozprawy i artykuły filozoficzne, Lwów: Książnica-Atlas T.N.S.W, 1927. – s. 3-32.
14. Twardowski K. Wykład wstępny w Uniwersytecie Lwowskim, [w:] Kazimierz Twardowski. Myśl, mowa i czyn, Kraków: Copernicus Center Press, 2013. – s. 457-467.

МИХАИЛ РУДНИЦКИЙ И КАЗИМИР ТВАРДОВСКИЙ: НА ПЕРЕСЕЧЕНИИ ЛИТЕРАТУРЫ И ФИЛОСОФИИ

Ольга Гончаренко

Известный польский исследователь Львовско-Варшавской школы Ян Воленский в своей книге «Львовско-Варшавская философская школа» (Варшава, 1985) выразил убежденность в доминирующей роли философской традиции ее основателя – Казимира Твардовского – в польской философии и культуре первой половины XX века. Но так Львов того периода был городом многонациональным и слушателями лекций Твардовского и его учеником рядом с польскими студентами были студенты украинские, о чем обстоятельно в своей книге «Украинские философы во Львовско-Варшавской школе» написал украинский историософ Степан Иванык, то важным является по крайней мере принятие во внимание во время анализа определенных украинских творений львовской субкультуры на присутствие в ней традиции Львовско-Варшавской школы. Собственно, в таком «проявлении» нуждается творчество известного литературоведа, литературного критика и переводчика – Михаила Рудницкого – украинского слушателя цикла философских курсов Казимира Твардовского.

Ключевые слова: Михаил Рудницкий, Казимир Твардовский, литература, философия.

MYKHAILO RUDNYTSKYI AND KAZIMIERZ TWARDOWSKI: ON THE INTERSECTION OF LITERATURE AND PHILOSOPHY

O.A. Honcharenko

The famous Polish researcher of Lviv-Warsaw school Yan Wolenski in his book “Lviv-Warsaw philosophical school” expressed belief in the dominant role of Kazimierz Twardowski’s philosophical tradition in Polish philosophy and culture of the first half of XX century. But as during that period Lviv was a multinational city and there were also Ukrainians among Twardowski’s students, it is important at least to take into account the traditions of Lviv-Warsaw philosophical school during the analysis of some Ukrainian works of Lviv subculture. Actually, the work of famous literary critic and interpreter Mykhailo Rudnytskyi, Ukrainian student of Kazimierz Twardowski’s philosophical courses, requires such identification. The article reveals that the aesthetic concept of Rudnytsky’s literary work is determined by the peculiarities of Twardovsky’s philosophy. Indicative in this respect is the assertion by the Ukrainian literary scholar of the description spiritual world description for the purpose of a literary work. This goal is consistent with the postulated Polish scientist in the philosophy of the method of introspection, which can give knowledge about the mental life of man. At the same time, in the concept of the psychology of Rudnytsky literary work, there is a lack of a desire for generalization, which is coherent with Twardovsky’s position regarding the formation of their methodology in philosophy – from the individual to the general. According to the Polish philosopher, the Ukrainian literary critic also took the conviction of the need to identify the literary criticism on the basis of philosophical sciences, which axis is descriptive psychology, because it was in psychology that Twardovsky saw the guarantee of scientific philosophy. Remember that you need to know how to understand it, which was recognized by Twardovsky’s ethical postulate of scientific work. The comparative characteristic of Rudnytsky’s literary work and the foundations of Twardovsky’s philosophy and fundamental ideas of the aesthetic concept of Rudnytsky’s literary work and the foundations of the philosophy reflects the incomprehensible facets of Ukrainian critics creativity and encourages them to be redefined in the context of Ukrainian aesthetics.

Key words: Mykhailo Rudnytskyi, Kazimierz Twardowski, literature, philosophy.